

Karl Johan, utrikespolitiken och pressen år 1813.

Under studier rörande svenska pressförhållanden på Karl Johans tid har jag helt naturligt fått min uppmärksamhet riktad bland annat på den märkliga episod på våren 1813, som ledde till — snart inställda — rättsliga åtgärder mot C. A. Grevesmöhlens veckoskrift »Nya Skandinavien» och till indragning av P. A. Wallmarks dagliga tidning »Journal för Litteraturen och Theatern». Båda hade med ovarsam hand, fastän i rakt motsatt syftning berört det stora systemskiftet i Sveriges utrikespolitik, uppgivandet av revanschen mot Ryssland och planen att med stöd av Napoleons fiender tvinga hans allierade, konungen av Danmark, att avträda Norge till Sverige. Denna episod äger intresse ur flere synpunkter: den belyser Karl Johans och hans närmaste utrikespolitiska rådgivares, Lars von Engeströms och Gustaf af Wetterstedts, olika uppfattning av den allmänna opinionens betydelse i en utrikespolitisk kris; den visar kronprinsens förtroende för en ur vissa synpunkter illa vald pressagent, som alldeles saknade de högsta kretsarnas aktning, och hans brytning med en annan, som stod utrikesstatsministern nära men syntes kronprinsen alltför tungfotad och pedantisk; den avslöjar, mot bakgrunden av 1812 års politik, en kort tids spänning inom den regerande krets, där Karl Johans vilja behöll sista ordet, mött av de svagares undfallenhet; den lämnar slutligen ett bidrag till kännedomen om den tryckfrihet, som hade blivit grundlagsfäst år 1810, men som kronprinsen hade varit mån att begränsa år 1812 och vars principer hade svårt att genomtränga de styrandes tänkesätt.

Denna episod är i grova drag känd och behandlad i den historiska litteraturen, i Wallmarks självbiografi (Biographiskt

Lexicon, XIX, 1852), i Elof Tegnér's edition av Lars von Engeströms »Minnen och anteckningar» (1876), i Gustaf Ljunggrens »Svenska vittnerhetens häfder» (IV, 1890), i Hans Forssells levnadsteckning av Wetterstedt (Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886, III, 1889), men hittills icke använda källor kasta nytt ljus över sammanhangen, som över huvud tarva en mer ingående analys.

Ursprunget till dessa förvecklingar är att söka i Karl Johans önskan att, då han lämnade Stockholm för att på tysk mark kämpa för Sveriges och den antifranska koalitions intressen, inviga den svenska allmänheten i sina politiska planer¹. Han har själv, i brev till Engeström den 13 maj 1813, klart uttryckt denna tanke: »Långt ifrån, herr greve, att vilja inför nationen göra en hemlighet av de traktater, som skänka Norge till Sverige, måste man låta den få kännedom om dem på ett indirekt sätt. Kanske är den tid icke avlägsen, då politiken skall tvinga oss att giva dem den mest vidsträckt offentlighet»². I själva verket hade 1812 års politik på våren 1813 fört Sverige in i en situation, som var så kritisk, att dess regering snart kunde behöva vädja till den allmänna meningens stöd. Karl Johan kunde icke vara säker på sina bundsförvanters lojalitet, åtminstone icke på kejsar Alexanders, vars diplomati tycktes se ett angelägnare mål i att draga Danmark över till koalitionen än att uppfylla de förpliktelser, som ålade honom att medverka till att Danmarks konung avstod Norge till Sverige. Detta kunde synas så mycket farligare, som den danska politiken smidigt nog anpassade sig efter de allierades närmaste önskemål i

¹ Karl Johan lämnade Stockholm den 26 april, kom till Göteborg den 1 maj, fortsatte över Helsingborg och Kristianstad till Karlskrona, dit han torde ha anlänt den 7 maj. Han avreste från Karlskrona till Pommern den 14 maj.

² L. von Engeström, *Minnen och anteckningar*, II, s. 352. — Utan att gå närmare in på frågan om Karl Johans uppfattning av pressens betydelse (som jag förbehåller en granskning i vidare sammanhang), vill jag erinra om det yttrande, som han enligt Wallmark (*Biographiskt Lexicon*, XIX, s. 371) fällde kort efter sin ankomst till Sverige: »L'opinion est la reine du monde.» Uppgiften har stödet av en stark inre sannolikhet.

fråga om dess förhållande till Napoleon, samtidigt med att den hårt motsatte sig Karl Johans planer på Norge. Därtill kom, att Österrike klart visade sin sympati för den danske konungens legitima rättigheter i deras konflikt med den till svensk tronföljare upphöjde franske revolutionsgeneralens erövringsplaner¹. Ställningen kunde för Karl Johan te sig så mycket svårare, som den allmänna meningen i Sverige, trots hans personliga popularitet, omiskännligt var präglad av den nedärvda och naturliga oviljan mot Ryssland. Den mötte Karl Johan hos Lars von Engeström; den stormade emot honom vid mötet med Georg Adlersparre under hans resa genom Sverige till Tyskland; den jäste i Esaias Tegnér's stämningar och dikter, och den fanns nästan överallt, dämpad visserligen av förtroendet till hans egen politiska skarpblick, fältherrekonst och lyckliga stjärna. Karl Johans fantasi må i den kritiska situationen vid tillfälle ha lockats av möjligheten att bryta med 1812 års politik och att därmed taga folkstämningen såsom en lättfången vinst; han valde som klok politiker att fasthålla vid sitt program, så länge det över huvud var möjligt, men han ansåg sig i varje fall behöva en viss kontakt med den allmänna meningen.

Då det gällde att på »indirekt» väg upplysa nationen om sina avsikter, fann Karl Johan ingen bättre utväg än att anlita — Carl August Grevesmöhlen. Hans allmänna förhållande till denne och Grevesmöhlens tidigare verksamhet såsom »officiös» tidningsman kunde förtjäna en utredning i vidare sammanhang. Här må det vara nog att betona, att han tydligen genom den populära tidningsskrivarens förmedling ansåg sig kunna bättre än på annat sätt nå de vida kretsar, som icke leddes av den »aristokratiska» opinionen. Wallmarks »Journal», som ju bort komma i fråga, nådde endast till *en* krets av den bildade publiken och var enligt överståthållarens vittnesbörd okänd »dans les cabarets et d'autres lieux de rassemblement de la petite bourgeoisie et

¹ Den modernaste framställningen av dessa händelser ges av F. W. Morén, Kring 1812 års politik (1927), där dock ingen uppmärksamhet ägnas åt regeringen i dess förhållande till den allmänna meningen.

du peuple»¹. Det var troligen just denna bredare publik, som Karl Johan ville påverka.

Det må också framhållas, att han av åtskilliga tecken att döma i regel höll Grevesmöhlen på avstånd från sin person; vid här ifrågavarande tid var det hans sekreterare Ulrich, som direkt och förtroligt korresponderade med Grevesmöhlen, och general Camps, som vidare förmedlade meningsbytet med kronprinsen. Denna naturliga etikett måste i sin mån ha lindrat det obehag, som hans officiella rådgivare kände över att han över huvud skänkte något förtroende åt en man med så tvivelaktigt rykte som Grevesmöhlen.

Det var troligen genom de nämnda mellanhänderna, som Grevesmöhlen mottog de utrikespolitiska upplysningar, vilka han, såsom Karl Johan tydligen önskade, lade till grund för en artikel med rubriken »Reflexioner om krig i allmänhet och om våra närvarande rustningar» i »Nya Skandinav» den 3 maj 1813. Meningen var, att folket genom denna skulle få upplysning om kronprinsens planer, som »det endast med osäkerhet gissade», och inte minst, att det skulle få klart för sig, att han icke »blott ginge för att hjälpa ryssarne»².

Artikeln inleddes med den betraktelsen, att enligt »den naturliga folkrätten» knappast andra krig kunde anses vara rättmätiga än de, som avsågo det egna försvaret, den egna säkerheten och fredens bibehållande. Till rättmätiga krig hade man följaktligen att räkna dem, »som åsyftade antingen att återtaga förlorade länder eller ock att tillvinna sig sådana, som af geografiska läget syntes utgöra ett och samma rike», ty en förening av sådana länder ökade säkerheten mot anfall, och freden bleve därigenom varaktigare. Man kunde som motiv för detta slags krig åberopa själva nödvändigheten, någon gång också »ur-gamla men förlorade rättigheter».

Dessa sanningar hade icke undfallit »den stora och ovanliga man», som vore kallad att rädda Sverige från en hotande undergång och »omsider gifva det ett rum bland Europas obe-

¹ Carl Mörner till Karl Johan 25 maj 1813. Bernadotteska familjearkivet.

² Grevesmöhlen till Ulrich 6, 10 maj 1813. Denna brevsamling finnes i Kungl. bibl. Stockholm.

roende stater». Han hade insett, att besittningen av Norge skulle återgiva Sverige dess naturliga gräns och att föreningen av »tvenne till seder och språk så öfverensstämmande nationer till ett enda gemensamt folk under en och samma spira» skulle lända till ökad säkerhet och styrka för båda. Sveriges bundsförvanter, Ryssland, England och Preussen, hade garanterat Sverige besittningen av Norge, något som ingivit den svenska regeringen förhoppning, att konungen av Danmark skulle kunna förmås att i godo avträda Norge, men hans vägrande svar och hans fientliga uppträdande mot svenska fartyg hade gjort de företagna rustningarna nödvändiga. Regeringen avsåg visserligen därmed icke blott att med härsmakt tillvinna sig Norge, »om vänliga föreställningar skulle än vidare vara fruktlösa», utan också att medverka till den allmänna fred, efter vilken Europa längtade.

Kriget skulle utkämpas på främmande mark; kronprinsen skulle övergå till Svenska Pommern för att där taga befälet över de svenska trupperna, med sin närvaro återuppliva den svenske soldatens urgamla mod och om så behövdes, strida »för Sveriges ära och för mänsklighetens rätt». Mycket tydde på att armén skulle rycka in i »någon af Danmarks besittningar på andra sidan om Sundet» för att därigenom tvinga dess konung till fredliga tänkesätt. Det hörde till de lyckliga följderna av detta politiska system, att Sveriges jord sålunda skulle bliva förskonad från krigets rysligheter, som härjat nästan alla andra länder; landets knappa tillgångar skulle icke behöva anlitas till truppernas underhåll, och man kunde »låta odlaren här hemma få orubbad fortsätta sina vanliga yrken». — Artikeln slutade med de hoppfullaste välönskningar för kronprinsen och med ett inskräpande av att »Sveriges närvarande ställning och framtida bestånd högt påkallat de steg, som nu företagas».

Det märkligaste med denna artikel var, att den hade varit företedd för Wetterstedt, som säger sig ha underkastat den »une legère correction», sedan han av innehållet förstått, att Grevesmöhlen »hade fått föreskrifter». Med hänsyn därtill kunde man vara frestad påstå, att den efter godvilligt erbjuden preventiv censur var auktoriserad av tryckfrihetens råfstesherre och att den icke blott efter Hans Forssells uttryck var »en ledare i fullkomligt officiös stil» utan också officiös till hela sin karakter. Grevesmöhlen gjorde i själva verket gällande, att den varit »justerad och godkänd af HofCancel-

leren, innan han afreste», och däri ligger alltså en god del sanning. Men Wetterstedt var en försiktig herre, som inte bara kände sig något illa till mods över att en Grevesmöhlen aktades värdig att uttolka regeringens politik, utan också fann artikeln, även efter hans överarbetning, något »hazardé» i sin avfattning. Ingenting tyder på att han sökt förmå Grevesmöhlen att undertrycka den; han visste ju, att kronprinsen hade inspirerat den. Men han delgav före avresan Engeström sina betänkligheter, låt vara utan större eftertryck, och han ansåg sig förmodligen därmed vara kvitt ansvaret. Det är däremot ovisst, om han invigt sin ställföreträdare såsom hovkansler, Anders Kullberg, i saken.

För att underlätta uppfattningen av det efterföljande torde det vara lämpligt att här giva en sammanfattning av de stadganden i tryckfrihetsförordningen av den 16 juli 1812, som vunno tillämpning eller — lämnades utan beaktande.

Alla förut gällande lagar, stadganden och föreskrifter om tryckfriheten voro upphävida (§ 1 mom. 1). Någon tryckningen föregående granskning av skrift eller något förbud mot tryckning därav skulle icke äga rum (§ 1 mom. 2). Utgivaren av dagblad och periodiska skrifter skulle i fråga om ansvaret alltid betraktas såsom författare (§ 1 mom. 7).

Såsom missbruk av tryckfriheten skulle bland annat anses: 1) »smädliga, förgripliga eller till osämja med främmande makter syftande omdömen och yttranden om samtida nationer eller stater, med vilka riket är i fredligt förhållande, om deras varande överhet, regering och regeringssätt, högre ämbetsmän och sändebud, inre eller yttre förhållanden, företag eller underhandlingar»; förbrytelsen skulle straffas enligt kap. 6 § 5 missgärningsbalken, jämförd med kungl. förordningen 20 januari 1779; »är skriften ej smädlig eller förgriplig, men genom densamma missförstånd med utländsk makt sig yppat, må den utan rättgång kunna konfiskeras» (§ 3 mom. 9). 2) »Allt kungörande i tryck av vad som rör statens å färde varande underhandlingar med främmande makter eller eljest av konungens i sammanhang med dem tillämnade beslut och avsikter samt dess ministrars, råds och sändebuds värv, om det ej sker med regeringens tillstånd eller med officiel tillåtelse»; skriften skulle konfiskeras och förbrytelsen straffas enligt nyssnämnda lagrum (§ 3 mom. 10).

Hovkanslern ägde vid alla fall av tryckfrihetsmissbruk att inom åtta dagar låta belägga en skrift med kvarstad; efter denna tid skulle »kvarstad ej utan efter laga domstols och tryckfrihetskommitténs yttrande gälla». Om hovkanslern ansåg tryckfrihetsförbrytelse föreligga, skulle han (bortsett från ordningsmål och förolämpning av enskilda personer) omedelbart överlämna saken till justitiekanslerns laga åtgärd, vare sig han funnit kvarstad eller endast åtal vid domstol påkallat (§ 4 mom. 3). Justitiekanslern skulle i så fall ofördröjligen låta åtala förbrytelsen vid behörig domstol genom förordnad åklagare (§ 4 mom. 5).

Om hovkanslern ansåge ett dagblad eller en periodisk skrift »vådlig för allmän säkerhet eller utan skäl och bevis förnärmande personlig rätt eller av fortfarande smädlig egenkap», ägde han att genast låta inställa dess vidare utgivning. I sådant fall skulle han inom åtta dagar anmäla saken hos Kungl. Maj:t, som efter justitiekanslerns hörande förordnade, om indragningen skulle äga bestånd eller icke. Av Kungl. Maj:t berodde också frågan, om utgivaren framdeles skulle få utgiva dagblad eller periodisk skrift (§ 4 mom. 8).

Om en främmande regering eller dess sändebud anmälde missnöje med en skrift, kunde konungen, om han så prövade nödigt, förordna om dess »sekvestrerande och indragning» genom hovkanslern eller justitiekanslern. Om denna åtgärd icke följdes av åtal, skulle vederbörande ämbetsman genast infordra yttrande om skriften från tryckfrihetskommittén, som utan att ingå i prövning av »politiska konsiderationer och förhållanden» skulle utlåta sig, om skriften enligt lagens bokstav kunde åtalas. Blev svaret nekande kunde Kungl. Maj:t tillerkänna förläggare eller boktryckare en större eller mindre ersättning för trycknings- och papperskostnader (§ 5 mom. 7).

Tryckfrihetskommittén utgjordes av justitieombudsmannen, som var ordförande, och sex av ständerna vid varje riksdag valda ledamöter, av vilka två skulle vara lagfarne. Till dess ursprungliga i regeringsformen § 108 omtalade uppgift, som var att före tryckningen av en skrift på begäran av författare eller förläggare yttra sig, om den kunde åtalas efter tryckfrihetsförordningen, hade den senare lagstiftningen lagt befogenhet att utan någon prövning av politiska förhållanden och konsiderationer avge utlåtande till hovkanslern eller justitiekanslern i de fall, då någon av dessa på Kungl. Maj:ts befallning hade förordnat om indragning utan följande åtal av skrift, som föranlett klagomål från någon främmande makt eller dess sändebud (§ 4 mom. 7).

Det är rätt naturligt, att Engeström, som aldrig läste tidningar och tydligen icke på förhand ville taga något ansvar, lät saken ha sin gång, men det är märkligt, att han i kraftiga ordalag uttryckte sitt ogillande av artikeln inför både Karl Johan och Wetterstedt, så snart den var publicerad. Han skrev redan den 4 maj till kronprinsen, att uppsatsen blottade Sveriges politik på ett sätt, som var alldeles oförenligt med lagar och förordningar och att dess författare syntes honom förtjäna samma eftertryckliga näpst som Regnér i ett liknande fall¹. Han tillade, att den allmänna opinionen så mycket ivrigare motsåg rättsliga åtgärder mot »Nya Skandinavien», som man aldrig kunde tänka sig, att en så föraktad person som Grevesmöhlen skulle vara beskyddad av regeringen eller invigd i dess hemligheter². Kullberg skrev den 6 maj i samma anda till Wetterstedt, att artikeln hade väckt »vidrig sensation» bland allmänheten och att den för övrigt måste betraktas som »fullkomligen lagstridig». Även om kronprinsen, såsom ryktet visste berätta, givit Grevesmöhlen tillåtelse att »skriva något om nyttan och nödvändigheten av Norges

¹ Protokollsekreteraren Adolf Regnér hade i september 1811 såsom utgivare av »Allmän politisk journal» blivit häktad och åtalad inför Svea hovrätt på grund av en artikel »Om möjligheten af Finlands återförening med Sverige», vilken ryske ministern anmält såsom förgräplig. Domen (1 okt. 1811) lydte med åberopande av kap. 6 § 5 missgärningsbalken å 3 års fängelse på Vaxholms fästning. Tryckfrihetskommittén hade förklarat, att åtal borde äga rum. Ifrågavarande lagrum hade genom kungl. förklaringen 20 jan. 1779 fått följande lydelse: »Hvar, som i ondt uppsåt diktar eller sprider kring landet ut lögnen och falska rykten, de där röra rikets säkerhet, eller kommer därmed allmänt buller och oväsen åstad, miste lifvet eller straffes med landsflykt, spö eller fängelse, eftersom brottet är till». Genom kungl. förklaringen 15 okt. 1810 hade bestämts, att denna paragraf skulle gälla utan hinder av tryckfrihetsförordningen av 15 okt. 1810 och att den skulle äga tillämpning, om i tryckt skrift förekomme yttranden, som enligt tryckfrihetskommitténs mening avsåge att hos en vänskapligt sinnad makts undersåtar väcka och underhålla missnöje med dess regering och regeringssätt; detsamma skulle gälla förklenliga och till missämja ledande rykten och berättelser om en sådan makts regering eller dess sändebud i Sverige.

² Engeström till Karl Johan 4 maj 1813. Sv. Utrikesdep:s dossierer. — Då ej annat säges, äro anförda brev hämtade från denna i sv. riksarkivet förvarade samling.

eröfring», följde därmed icke någon rätt att blotta regeringens steg till detta ändamåls vinnande»¹.

Detta var onekligen ett kraftigt språk, då det gällde en av kronprinsen inspirerad artikel, som hade varit underkastad den ordinarie hovkanslerns granskning. Det är omöjligt att i Engeströms och Kullbergs yttranden se något mindre än en klar opposition mot Karl Johans presspolitik och ett beräknat anfall mot hans illa sedde pressagent; kanske finner man också en udd, filad av Engeströms något klumpiga händer, mot Wetterstedts roll i saken. Deras brev utgjorde också en kommentar till de rättsliga åtgärder, som Kullberg, tydligen i fullt samförstånd med Engeström², börjat vidtaga mot »Nya Skandinavens». Tillfället att låta Grevesmöhlen nås av lagens arm kunde te sig såsom ovanligt gynnsamt: pressöverträdelsen var ganska påtaglig; både kronprinsen och Wetterstedt, som av olika skäl kunde önska att se Grevesmöhlen skonad, voro på väg till Tyskland, där de snart borde vara distraherade av diplomatin och kriget; i Stockholm regerade konungen, som skänkte Engeström sitt obetingade förtroende. Om man bortser från Grevesmöhls mani att upphöja alla sina motståndare till »aristokrater», låg det utan tvivel en viss sanning i hans ord till Ulrich den 6 maj: »Det börjar gå, som jag trodde, att sedan Prinsen war borta skulle råttorna försöka att dansa på bordet och aristokratiska ligan sätta näsan i wädret». Men å andra sidan var ett ingripande mot Grevesmöhlen under de givna förhållandena en så ömtålig sak, att Engeström och Kullberg måste ålägga sig försiktighet vid valet av vapen ur tryckfrihetsförordningens arsenal. Detta var gott och väl, men det måste sägas, att de visade en utomordentlig fumlighet då det gällde att hantera de muskedunder, som de hämtade fram ur förrådet; juridiskt skarpsinne var, såsom man också för övrigt vet, varken Engeströms eller Kullbergs starka sida. De avstodo åt-

¹ Kullberg till Wetterstedt 6 maj 1813. Brev till kanslitjänstemän. Sv. riksark.

² Han säger i sitt nyss citerade brev, att han ständigt rådfört sig med denne.

minstone tills vidare från att använda indragningsmakten (§ 4 mom. 8) — och det hade onekligen varit en ödets ironi om detta summariska förfarande, som kronprinsen och Wetterstedt hade varit så ivriga att genomdriva år 1812, hade blivit vänt mot dem själva år 1813! De undveko också utvägen att på administrativ väg taga tidningsnumret i kvarstad eller att omedelbart överlämna saken till justitiekanslern i och för åtal (§ 4 mom. 3). De hade tydligen en känsla av att det i ett fall som detta var försiktigast att skjuta tryckfrihetskommittén framför sig, men de besinnade icke, att kommittén endast ägde vissa i regeringsformen och tryckfrihetsförordningen uttryckligen nämnda befogenheter, som dess jurister kände bättre än hovkanslern, och att även rikens ständers trommän icke i onödan ville röra vid ett hett järn.

Redan den 3 maj avlät Kullberg till tryckfrihetskommittén en skrivelse med begäran om dess yttrande, huruvida »Nya Skandinavens» artikel »efter lagens bokstav» kunde åtalas enligt § 3 mom. 10 tryckfrihetsförordningen, jämförd med kungl. förklaringen av 15 oktober 1810 över kap. 6 § 5 missgärningsbalken¹. Det hette i motiveringen, att ehuru varje svensk medborgare måste hoppas på Norges förening med Sverige, man dock måste fråga: »hvad rättighet har Författaren ägt att, innan någon krigsförklaring med Danmark är av Allmenheten känd, framlägga för dess ögon Regeringens ännu outvecklade diplomatiska förhållanden i detta afseende ej mindre till denna än andra Makter?» Enligt hovkanslersämbetets mening hade han, »genom detta efter utseende förtidiga blottande af Statens å färde varande underhandlingar eller tillernade afsigter och så vida han dertill äger officiellt tillstånd»², felat mot de anförda lagstadgandena.

Tryckfrihetskommittéens svar, avgivet den 5 maj, innebar det för Kullberg oväntade budskapet, att de över huvud icke »funno tillständigt» att göra något uttalande om den ifrågavarande artikeln. De åberopade därvid § 5 mom. 7 i

¹ Se ovan s. 141 not 1.

² Detta uttryck var hämtat från tryckfrihetsförordningens § 5 mom. 7, som Kullberg visserligen icke åberopade.

tryckfrihetsförordningen, som icke tillåte dem att pröva politiska artiklars laglighet i andra fall, än då främmande makters sändebud hade anmält klagomål, och de anförde för övrigt, att den ifrågavarande kungl. förklaringen till missgärningsbalken måste anses upphävd genom stadgandet i § 1 av gällande tryckfrihetsförordning. I detta svar låg, ehuru utsagd, också en erinran om att kommittén icke hade att yttra sig i frågan om en skrift kunde åtalas efter stadgandena i den av hovkanslern åberopade § 3 i tryckfrihetsförordningen.

Kullberg hade alltså kommit in på en stängd väg i tryckfrihetsjusticens irrgångar, men han ville inte erkänna, att tryckfrihetskommittén hade givit ett alldeles korrekt besked i målet, medan han själv hade visat sig vara en jämmerlig författningstolkare. Hans misslythet tog sig bland annat uttryck i brevet till Wetterstedt den 6 maj, vari han med hänvisning till tryckfrihetskommittéens »märkvärdiga svar» klagade över att på detta sätt den år 1812 »förkortade rättegångsordningen vid politiska förbrytelseskrifter» måste bli »väldeligen förlamad» och att följaktligen de rättsliga instanserna skulle nödgas att »i evighet idissla hvad på en gång kunde vara tuggat och sväljt». Om det över huvud skulle ligga någon mening i denna utgjutelse, måste det väl vara den, att om tryckfrihetskommittéer kunnat besluta sig för att förklara ett åtal tillåtligt, han därmed skulle ha fått tillräckligt moraliskt stöd för en administrativ indragning (enligt § 4 mom. 8). Man kan verkligen tilltro Kullberg en sådan tankegång.

Då Grevesmöhlen fick kännedom om hänvändelsen till tryckfrihetskommittéer, trodde han, att det var justitiekanslern H. G. Trolle-Wachtmeister och justitieombudsmannen L. A. Mannerheim, som spelat honom detta spratt, och han svarade med att utmåla dem såsom »danska partiet tillgifne»; »de älskade icke Prinsen» och hatade i tysthet Grevesmöhlen. De hade narrat »den beskedlige men enfaldige Kullberg» att gå deras ärenden, men de skulle icke få någon glädje av sina intriger! Grevesmöhlen förklarade, att han kände sig

»fullkomligt stark att ensam sköta både desse och alla andra otrogne»; han önskade, att de bara vågade åtala honom; han skulle då »tilltyga dem på ett förbannadt sätt». Han försäkrade, att han därvid inte skulle behöva yppa anledningen till att han skrivit artikeln eller röja hemligheten, att den blivit »justerad och godkänd» av Wetterstedt. Han beklagade emellertid sina antagonisters åtgöranden, emedan många, sedan det blivit fråga om åtal, hade börjat tro, att artikeln icke riktigt återgav kronprinsens politiska planer¹.

Kullberg fullföljde emellertid aktionen genom en hänvändelse till justitiekanslern den 5 maj. Under refererande av tryckfrihetskommittéens svar överlämnade han till justitiekanslerns omprövning, »om och hvad åtgärd vid samma artikel lagligen må äga rum»; för egen del åberopade han § 3 mom. 10 och § 4 mom. 3 tryckfrihetsförordningen. I anslutning till förstnämnda moment utvecklade han sina motiv på följande sätt:

»I enlighet med detta stadgande och hvad hittills skett har jag för min del ansett det ensamt vara Regeringens tillhörighet att igenom officiella Blad eller Handlingar meddela Allmenheten hvad som rörande Rikets politiska förhållanden till andra makter ännas åt hennes kännedom. Icke eller känner jag någon officiel tillåtelse för utgifvaren af *Nya Skandinavien* att såsom Styrelse Maktens Organ gå densamma i förväg med kungörandet af dess underhandlingar eller tillämnade Politiska afsigter, alltid för tidigt och obehörigt blottade, så länge up-täckten — äfven om den vore i all öfverensstämmelse med verkligheten — möjligen kunde vara menlig för den åsyftade utvecklingen. Det är mera genom noga öfvertänkta och grundliga reflexioner angående nyttan och nödvändigheten af en eröfring än genom kungörandet af de medel och utvägar en Regering dertill använder eller tros använda, som en Författare lyckas i sin för öfrigt berömvärda afsigt att gifva åt sina Läsares sinnen en välgörande riktning.»

Trolle-Wachtmeister hörde utan tvivel till dem, som gärna hade velat se Grevesmöhlen näpst, men även han drog sig för att röra vid det heta järnet. Han förklarade

¹ Grevesmöhlen till Ulrich 6 maj 1813.

att han, innan han förordnade aktör i målet, ville genom Wetterstedt skaffa sig underrättelse, om kronprinsen, såsom det påstods, hade givit tillstånd till artikelns tryckning. »Detta expedient är verkligen försigtigt», skrev den försiktige Kullberg harmset. »Grevesmöhlen får tid att för sina ändamål nyttja sina kanaler, hans dommare åtager sig den bevisningsskyldighet honom själf som part åligger, och allt slutas till styrka för den kredit mannen coute qui coute måste förvärfva sig och sitt blad på Regeringens bekostnad.» — Det är ovisst, om Trolle-Wachtmeister verkligen hänvände sig till Wetterstedt; i varje fall undgick han vidare ansvar i saken därigenom att han begärde och erhöll tjänstledighet under tiden 11 maj — 1 september. Det var säkerligen med tanke på denna tjänstledighetsansökan, som Engeström i brev till Wetterstedt den 10 maj, samtidigt med att han berömde Kullberg för »ett både manligt och försigtigt steg», om Trolle-Wachtmeister yttrade: »Justitiecantzleren har varit svagare än han»¹.

Kronprinsen och Wetterstedt mottogo i Karlskrona budskapet om att Engeström, med det stöd av konungen som måste förutsättas och med Kullberg såsom tjänstvilligt verktyg, ämnade skrida till rättsliga åtgärder mot »Nya Skandinavens» artikel. Man kan lätt tänka sig, vilket obehagligt intryck denna nyhet gjorde på de båda verkliga ledarna av Sveriges utrikespolitik och hur omöjligt det var för dem att låta saken hava sin gång. Ett åtal mot Grevesmöhlens vecko-skrift måste innebära en desavouering av deras pressagent och medföra förvirring i den offentliga meningen, som de dock hade velat vägleda. Svaret till Engeström, som avgick i Wetterstedts namn, blev också till sin syftning fullt klart, ehuru motiveringen kunde inbjuda till motsägelse. Det hette utan direkt vädjan till konungens myndighet, att kronprinsen icke önskade någon åtgärd mot den ifrågavarande artikeln. Felet vore, att »Nya Skandinavens» utgivare hade fått »dylika politiska uppgifter sig meddelade», men ansvarsfrågan borde

¹ Wachtmeister begärde tjänstledighet för en resa, som han var »nöd-sakad» företaga dels för vårdande av enskilda angelägenheter, dels för att sköta sin hälsa. Statsrådsprot. (justitieärenden) 6 maj 1813.

ses från den synpunkten, att Sverige ansåg sig stå i krigiskt förhållande till Danmark och att Hans Danska Majestät i sin officiella tidning »hade omnämnt de gjorda demarcherna om Norge». Vid sådant förhållande kunde författaren i »Nya Skandinavens» icke straffas enligt samma lag som Regner, eftersom tryckfrihetsförordningen endast avsåg makter, med vilka Sverige levde i fred¹.

Det är lätt att se, att denna motivering endast kan avse § 3 mom. 9 i tryckfrihetsförordningen, och Wetterstedt hade genom jämförelse med fallet Regner indirekt hänvisat till detta stadgande. Men den i Stockholm inledda aktionen lämnades oberörd av Wetterstedts argumentering, eftersom den stöddes på § 3 mom. 10. Så till vida kunde Kullbergs jurisprudence anse sig ha gått oskadd ur den första sammanstötningen med kronprinsens och Wetterstedts presspolitik. Både han och Engeström kunde för övrigt ha sitt stilla nöje av Wetterstedts erkännande av att Grevesmöhlen aldrig borde ha fått del av den svenska utrikespolitikens verkliga syften.

Engeström framförde den 18 maj till konungen det av Wetterstedt förmedlade meddelandet om att kronprinsen icke önskade några rättsliga åtgärder mot »Nya Skandinavens», och följden blev ett i konselj samma dag fattat beslut, att t. f. justitiekanslern J. H. Pettersson skulle mottaga befallning att icke åtala dess utgivare. En anteckning därom i justitiekanslerns diarium beseglade Engeströms och Kullbergs nederlag i deras aktion mot Grevesmöhlen. Kullberg fick också mer personligt en obehaglig påminnelse om att han hade valt en olycklig färg i spelet: genom kungl. beslut den 20 maj upphörde hans förordnande att förestå hovkanslersämbetet; C. G. von Brinkman blev hans efterträdare. Den tjänstledige Trolle-Wachtmeister måste med stor spänning ha avvaktat sakens utgång².

Kronprinsens uttalande mening skulle förmodligen, trots det omtvistade i motiveringen, ha ledt till att aktionen mot

¹ Wetterstedt till Engeström 9 maj 1813. Kungl. bibl. Stockholm.

² Engeström till Wetterstedt 18 maj 1813.

»Nya Skandinavens» blivit inställd, även om icke något hade inträffat, som givit ett oväntat eftertryck åt hans yrkande¹. Wallmarks tidning »Journal för Litteraturen och Theatern» innehöll den 6 maj 1813 (n:o 103) en »insänd» artikel, som på ett högst uppseendeväckande sätt angrep »Nya Skandinavens» inledda politiska upplysningsverksamhet.

Insändaren, som kallade sig »hatare av lättsinnighet i viktiga ämnen», vände sig mindre mot innehållet i »Skandinavens» artikel än mot själva offentliggörandet av utrikespolitiska nyheter i detta organ. Antagandet, att detta skett med regeringens tillstånd, avfärdas till synes såsom orimligt: regeringen förfogade över ett officiellt blad, som hade kunnat anlitas, och den skulle i varje fall, om den på detta sätt velat vädja till den allmänna opinionen, ha valt en mera spridd tidning och en skickligare penna. Men regeringen kunde i själva verket icke upplyst och vis som den vore, ha önskat offentliggöra sina planer, så länge »huvudfrågan ännu berodde af något så ovisst som krigslyckan», innan dess bundsförvanter lämnat sin formliga garanti av det område, som till äventyrs skulle erbjudas åt konungen av Danmark såsom kompensation, och innan detta område vunnits med vapenmakt. En sådan önskan skulle ha lett till ett komprometterande både av Sverige och av dess allierade och inneburit en oförsiktighet, vitt skild från den öppna, men icke i förtid öppenhjärtiga politik, som voro styrkans och den stora karakterens. Under förhandenvarande omständigheter, innan krig förklarats mot Danmark och innan de svenska trupptransporterna till Pommern avslutats, kunde man på den danska sidan också ha nytta av »Nya Skandinavens» avslöjanden, särskilt av meddelandena om härens destination. Om sålunda varken regeringen eller »den hjälte och store man», som ville bereda Sverige ersättning för det förlorade Finland, kunde misstänkas för att ha auktoriserat artikeln, måste denna anses ha tillkommit i strid med § 3 mom. 10 i tryckfrihetsförordningen och föranletts av föraktliga motiv. Det vore svårt

¹ Engeström säger i sina memoarer (Minnen och anteckningar, II, s. 218) liksom han år 1813 sade det muntligen, att Grevesmöhlen räddades genom »Wallmarks dumma artikel», men detta är alltså en sanning med modifikation. Grevesmöhlen var själv en tid rädd för att Engeström tolkade kronprinsens stämning riktigt, men Ulrich lugnade honom omsider. Brev till Ulrich 21 maj, 25 juni 1813.

att tänka sig annat »än att någon kittsligt obetänksam yngling, för att gifva ett ögonblicks uppseende åt sitt blad, rafsat ihop artikeln». — Därefter följer en kritisk granskning av de argument, som författaren hade anfört till rättfärdigande av regeringens planer. Då han talat om »rättvisa krig», i vilka det gällde att återtaga förlorade länder och att tillvinna sig sådana, som af geografiska läget liksom synas utgöra ett och samma rike, hade han alldeles förbisett, att han därmed i en hastig vändning rättfärdigade både alla Napoleons usurpationer och ett danskt krig mot Sverige i syfte att återvinna Skåne, Halland och Bleking. Lika olycklig vore han i de nästan löjeväckande uttrycken om »vänskapliga föreställningar» såsom ett medel att vinna ett konungarike; han hade icke besinnat, att »det icke måste vara något fel hos rätta ägaren att behålla, så länge han kan», och han borde ha erinrat sig, att Magnus Eriks-son på sin tid blivit brännmärkt »med ett evigt öknamn för sin eftergivenhet mot vänliga föreställningar i ett alldeles dylikt fall».

Artikeln var sålunda till hela sin läggning icke riktad mot det nya utrikespolitiska systemet, utan mot vad den betraktade såsom en oskicklig kommentar till detta, offentliggjord vid en olyckligt vald tidpunkt, i en obskyr och sensationslysten tidning. Men dess författare, som visserligen talade om regeringen och kronprinsen i de lojalaste vändningar och som icke med ett ord kritiserade tanken att i Norge söka en ersättning för det förlorade Finland, var tydligen långt ifrån övertygad om att det nya systemet var tillräckligt fast grundlagt för att garantera framgång i en kamp mot Napoleon, förd i gemenskap med kanske opålitliga bundsförvanter. Man kan också anse sannolikt, att han särskilt var genomträngd av den misstro mot Ryssland, som för en svensk var naturlig och som behärskade också utrikesstatsministerns politiska uppfattning.

Artikeln syfte var knappast något annat än att rikta nådestöten mot Grevesmöhlen såsom politisk journalist och beröva honom Karl Johans förtroende, i den mån han kunde anses äga det. Man utgick troligen från antagandet, att Grevesmöhlen, sedan han från kronprinsens omgivning skaffat sig underrättelser om de närmaste utrikespolitiska planerna,

skyndat sig att använda detta material i en sensationsartikel utan att söka de höga vederbörandes råd i fråga om den lämpliga tiden eller det lämpliga uttryckssättet.

»Journalens» polemik var naturligtvis ägnad att väcka det största uppseende. Grevesmöhlen skyndade att delgiva Ulrich sin mening, att kritiken var »alldeles besatt» och att Wallmark tydligen var »alldeles Danviks-mässig»; fastän man numera allmänt kände kronprinsens och regeringens tankar, hade han vågat »införa en parodi över hela kriget och bevisa, att det är olagligt». Men liknande skarpa omdömen hördes från personer, som icke sutto såsom part i målet. Mannerheim fann »Journalens» uppträdande »maladroit» och »hors de saison». Fältmarskalken von Essen beklagade sig över den »mer än dumma» artikeln, som också hade den menliga följden, att »mången renlärig missleddes genom en sådan framställning, utspridd från en så kallad officiel tidning». Och han tillade med tanke på de intressen, som han närmast var satt att vaka över: »Det fördömda bladet tillintetgjorde alla mina prädikningar, utspriddes för Norrbaggarne. Jag tog emedlertid genast mitt parti och lät mitt folk, som nyttjas i Norge, förstå, att redacturen till ofta nämde blad vore galen, så framt han ej blifvit bestucken af Danskarne, då han i sednare fallet ofelbart blefve hängd och i förra insat på dårhuset»¹.

Engeström nöjde sig i första hand, i ett brev till Karl Johan den 7 maj, med den reflexionen, att även om artikeln berodde av okunnighet om regeringens avsikter, den i varje fall måste göra ett obehagligt intryck under de givna omständigheterna. Han hade helst sett, att saken kunde nedtystas, men då bullret tvärtom växte, blev han allt oroligare, helst som han förutsåg ett stormigt utbrott från Karl Johans sida. Han hade svårt att finna den rätta tonen. »Engeström begriper jag icke», skrev Grevesmöhlen den 18 maj. »Man kommer aldrig till något resultat med den mannen. Han

¹ Grevesmöhlen till Ulrich den 7 maj; von Essen till Wetterstedt 16 maj 1813.

tänker olika hvar dag. Ibland försvarar han Wallmark, ibland ogillar han honom». Iakttagelsen var helt säkert riktig; Engeström var minst av allt en kameleontnatur, men han befann sig i en svår situation och visste icke, på vilken fot han skulle stå. Han var Wallmarks gynnare och föraktade Grevesmöhlen; han var en så sval anhängare av den nya utrikespolitiken, att han innerst troligen gillade mycket av vad som sades i den förargelseväckande artikeln, men han var samtidigt Sveriges utrikesminister och måste till sist rätta sin kurs efter signalerna från kronprinsens högkvarter. Han hade av hjärtat unnat Grevesmöhlen en ordentlig näpsta för sitt journalistiska viktighetsmakeri, men han var också förargad på Wallmark, som i ovist nit hade inlåtit sig i presspolemik rörande den brännande frågan i svensk utrikespolitik och i blindo skänkt sin motståndare ett högt trumfkort.

Den ende inom de högre sfärerna, som enligt föreliggande vittnesbörd uttalade sig erkännande om »Journalens» artikel, var den i lagparagrafer tämligen obehövande Kullberg, som gick sin chef utrikesministerns ärenden i oskuldsfull obekantskap med politikens irrgångar och försåt. Han hade bitit sig fast i övertygelsen, att »Nya Skandinaven» hade överskridit lagens rāmärken och, i den mån han förmådde tänka politiskt, fann han det ganska lämpligt, att den fick mothugg från ett mer anständigt pressorgan. Han skyndade därför att låta Wetterstedt veta, att han måste finna »Journalens» artikel »lika oskyldig i sin afsigt som behörig för sitt ändamål att qvåsa den i löndom skrytande tilltagsenheten»¹.

Om det pinsamma intryck, som »Journalens» artikel gjorde på Karl Johan, äger man för det första oförbehållsamma uttalanden av honom själv. Han betecknade den såsom skadligare än en eller ett par förlorade bataljer, såsom ett öppet försök att upphetsa den allmänna meningen mot regeringen,

¹ Kullberg till Wetterstedt 6 maj 1813. — Grevesmöhlen till Ulrich 21 maj: »Kullberg är galen och befängd det får-hufvudet. Han söker öfwertyga alla, som han träffar, att han gjort rätt samt att Journalens indragning är en olaglighet».

farligare än alla uttryck av »anarkistisk» yra, och han trodde sig bakom den skönja en intrig från dansk sida. Kronprinsens förbittring återspeglas i brev från Wetterstedt, som säger, att han aldrig sett denne i sådant sinnesuppror; hans misstankar hade från början varit riktade »ej mot en, men emot alla», och han hade till och med talat om att han skulle träda tillbaka från sin höga ställning, om hans son varit myndig. Hans förargelse riktade sig också i någon mån emot Grevesmöhlens artikel, som ju varit upphovet till skandalen, och Wetterstedt fick uppbära förebråelser, därför att han icke sett till, att kronprinsen själv fick manuskriptet till granskning¹.

Då Karl Johan i ett brev till Engeström i de starkaste ordalag uttalade sin förtrytelse över vad som skett, lät han förstå, att han ansåg »Journalens» artikel inspirerad av någon annan än Wallmark, vars »pusillanimité» skyddade honom mot misstankar; den verkliga skyldige måste vara någon annan — någon »som trodde sig vara mäktig». Kronprinsen, som för tillfället tyckes ha övergivit sin teori, att en dansk agent hade skött spelet, var benägen att söka förrädaren inom Sveriges aristokrati, som alltid, av fruktan för en alltför stark kungamakt, hade motarbetat planerna på Norges erövring; men om denna aristokrati hade lyckats hejda Karl Gustav och Karl XII, skulle Karl Johan i samförstånd med konungen veta att genom en öppen vädjan till nationen gäcka dess ånyo framskymtande egennyttiga intriger². — Man har svårt att icke sammanställa denna utläggning med Grevesmöhlens i tryck och i brev förda kampanj mot de riks-skadliga »aristokratiska intressena»; det förefaller, som om hans sådd icke hade blivit utan frukt på det håll, som han ågnade sin mest nitiska omvårdnad.

¹ Karl Johan till Engeström 13 maj (Minnen och anteckningar, II, s. 351 ff.), till von Essen 14 maj (kopiebok, Bernadotteska familjearkivet, jfr Y. Nielsen, Bidrag till Norges og Sveriges Historia 1812—1816, 1869, s. 130 f.); Wetterstedt till Engeström 12 maj (utrikesdep:s dossierer; apostille i Kungl. bibl.).

² Ib., II, s. 289.

Ingenting i kronprinsens brev uttryckte ett direkt tadel av Engeström, och dennes tänkesätt voro ingalunda sådana, att han kunde räknas till »aristokraterna». Men han befann sig i en obehaglig ställning gent emot kronprinsen, eftersom denne väl kände hans svala anslutning till den nya utrikespolitiska kursen och hans personliga förbindelser med Wallmark; han visade sig i förbigående sagt angelägen om att betona, hur sällan han i själva verket träffade denne¹. Vissa meddelanden från Karl Johans omgivning voro under sådana förhållanden tillräckliga för att han skulle anse sig vara den i dennes bannebrev omnämnde verkligt skyldige, den anonyme »som trodde sig vara mäktig». Oroad av denna tanke skrev han den 22 maj till kronprinsen ett brev, i vilket han litet patetiskt erinrade om sin plikttröhet i utförandet av konungens och kronprinsens befallningar, om sin grundsats att aldrig begära gunstbevis för egen eller närståendes räkning, om sin ställning utanför allt vad partier och klicker hette, och vari han för övrigt betonade, att han icke alls känt till Journalartikelns innehåll, förrän den publicerats. I brevet, som slutar med en anhållan att få veta, vem som framställt den falska anklagelsen, saknar man betecknande nog vad som annars hade legat nära till hands, en uttrycklig bekännelse till det nya utrikespolitiska systemet².

Det är inte troligt, att Karl Johans misstankar mer än för något ögonblick stannat på Engeström, vilkens redbarhet och rätlinighet i själva verket skulle ha varit en högst underlig ingrediens i ett danskt eller »aristokratiskt» intrigspel med en tidningsartikel såsom knalleffekt. Wetterstedt kunde försäkra, att han icke hört kronprinsen med ett ord antyda några sådana misstankar, och denne betygade också i ett brev till Engeström (den 2 juni), att han aldrig skulle lyssna till några hemliga anklagelser mot denne. Utrikes-

¹ Engeström till Wetterstedt 10 maj: »jag såg Wallmark vanligen knapt en gång i månaden, då han deremot alla aftnar var uppe hos Kronprinsen»; och han läste aldrig »Journalen».

² Minnen och anteckningar, II, s. 354 ff.

statsministerns personliga ställning var så till vida och med hänsyn till konungens obegränsade förtroende för honom ganska stark, ehuru hans politiska inflytande, i allt som rörde utformandet av 1812 års politiska program, var i högsta grad reducerat, så länge Sveriges utrikespolitik i stort sett leddes från kronprinsens högkvarter under Wetterstedts smidiga medverkan.

Karl Johan fann det angeläget att kraftigt näpsa Wallmarks tidning, men också att överhuvud söka förebygga ett upprepande av det fula spratt, som pressen hade spelat hans politik. På hans order påyrkade Wetterstedt »Journalens» indragning, och det var tydligen också en önskan av kronprinsen, som (kanske modifierad) befordrades vidare till Engeström, då Wetterstedt bad denne att antingen genom överståthållaren eller genom hovkanslersämbetet ålägga alla redaktioner att icke införa några politiska artiklar, innan de undergått utrikesstatsministerns censur. Samtidigt anmodade Karl Johan fältmarskalken von Essen att å hans vägnar bekonungen »att vara mycket sträng mot alla journalister och förbjuda dem att blanda sig i politik»¹. — Medan Wetterstedt uttalade sig för preventiv censur, yrkade kronprinsen sålunda på ett förbud mot all politisk journalistik, och däri ligger kanske en liten motsättning, ehuru Wetterstedt lika litet som Karl Johan uttryckte några annars nära liggande konstitutionella betänkligheter vid de åtgärder, som förordades beträffande ett land med grundlagsfäst tryckfrihet.

Hovkanslersämbetet beordrade indragningen av »Journalen» i memorial till överståthållaren den 16 maj under återopande av § 4 mom. 8 tryckfrihetsförordningen, och åtgärden verkställdes på överståthållarens order samma dag, varvid både tryckeriet och Wallmarks bostad hemsöktes; själv höll han sig undan, kanske i erinran om Regnérs häktning. Han bönföll hos Kungl. Maj:t att få fortsätta utgivandet av tidningen, varvid han särskilt framhöll, att en indragning

¹ Wetterstedt till Engeström 12 maj; Karl Johan till von Essen 14 maj 1813.

förutsatte »våda för allmän säkerhet», men att han tvärtom alltid varit mån att »försvara lagarnas och det allmänna lugnets och ordningens helgd»; han hoppades, att konungen skulle »skilja förhastandets fel från uppsåtets». Denna vädjan förklingade ohörd; indragningen stadfästes av Kungl. Maj:t med den verkan, att Wallmark miste sin utgivarrättighet¹.

Medan Wallmark sålunda blev näpst, visade Engeström och överståthållaren sitt nit genom att inleda en undersökning, som avsåg att upptäcka artikelns författare — och som inte stod i bästa överensstämmelse med § 1 mom. 7 tryckfrihetsförordningen. Alla frågor till Wallmark besvarades av denne med förklaringen, att han själv icke visste, vem det var, och då överståthållaren avfordrade honom manuskriptet, svarade han, att detta var förstört; han tycks i själva verket ha återtagit det efter indragningen och bränt upp det. Undersökning anställdes i tryckeriet under medverkan av Grevesmöhlen, men den ledde endast till det negativa resultatet, att manuskriptet icke hade varit av Wallmarks hand. Man utlovade en penningbelöning till den, som kunde angiva författaren, men detta hjälpte lika litet som erinringar till Wallmark, att han måste röja hemligheten, om han ville hoppas att med tiden återfå sitt privilegium².

Det kan vara skäl att i detta sammanhang något dröja vid denna fråga: vem var artikelns författare?, helst som detta är ett litet mysterium, som beredde icke blott myndigheterna, utan också Karl Johan och säkert också en stor del av allmänheten åtskilligt med huvudbry. Det ligger onekligen nära till hands att tänka sig, att Wallmark själv dolt sig bakom insändarens mask, men detta antagande göres osannolikt av flere omständigheter. Hans egna försäkringar, vidhållna ännu i den sena självbiografen (1851), äga väl enligt sakens natur icke fullt bevisvärde, helst som han, säkert mot bättre vetande, till en början

¹ Rapporter om indragningen jämte Wallmarks supplik bland Hovkanslersämbetets handlingar, Carl Mörner till Karl Johan 18 maj 1813.

² Engeström till Karl Johan 20 maj, till Wetterstedt 1 juni; Carl Mörner till Karl Johan 21 maj 1813.

sökte inbilla Engeström och överståthållaren Mörner, att han själv inte visste, vem författaren var. Men hans betydanden stödas i övrigt av vad som framkom vid myndigheternas förhör med tryckeripersonalen och av den i hemligt kunskapande väl bevandrade Grevesmöhlens vittnesbörd, helst som denne säkert gärna skulle ha sett sin pressantagonist utskämd såsom författare. Avgörande är det faktum, att Engeström i juni 1813 hade under sina ögon ett brev till Wallmark från den skyldige, som lovade att utsätta sitt namn, om brevet finge tryckas — något som Engeström fann mycket otjänligt¹.

Om Wallmark således är ur räkningen såsom författare (men därmed icke alldeles såsom delaktig i en pressintrig), komma andra namn i förgrunden. Man kan därvid icke bortse från Grevesmöhlens av ett gott spårsinne ledda efterforskningar, ehuru han till en början famlade åt olika håll. Han misstänkte i tur och ordning kanslirådet Eric Bergstedt, den gamle diplomaten, samt en viss häradshövding Nordell och två i tidens publicistiska historia mer kända personer, »kanslirådet» och kyrkoherden Pehr Malmström och boktryckaren och författaren P. A. Granberg. I slutet av juni »fann han det upplyst», att Granberg hade skrivit artikeln, att Malmström redigerat den och att Nordell framlämnat den². Den sistnämndes roll kan lämnas ur räkningen, och såsom slutresultatet av Grevesmöhlens detektivverksamhet framstår sålunda uppgiften, att artikeln tillkommit under samarbete mellan Granberg och Malmström³.

Av dessa tillhörde Granberg sedan gammalt Wallmarks vänkrets, och han har enligt sin egen uppgift flitigt medverkat i dennes »Journal», dock icke på det polemiska området. Sitt intresse för samtidens politik hade han betygat genom det bekanta arbetet »Historisk tafla af f. d. Konung Gustaf IV Adolfs sednaste regeringsår» (1810—1811), skrivet på beställning av den nya regimens maktägande krets. På Granberg passar sålunda icke illa Wallmarks försäkran till Karl Johan, att artikelns författare var en av dennes mest hängivna anhängare och att hans namn blott behövde nämnas, för att Karl Johan skulle bli övertygad därom. Engeström hade också en tid sina misstankar riktade på honom, och man kunde vara frestad antaga, att han röjt sin penna i anspelningen på skandinaviska för-

¹ Engeström till Wetterstedt 13 juni 1813.

² Grevesmöhlen till Ulrich 24 maj, 22 juni 1813.

³ För det följande: biografier över Granberg (Biographiskt Lexicon, V, 1839, s. 181 ff.) och Malmström (Svenskt biografiskt lexikon, N. F. VII, 1875—77, s. 60 ff.); självbiografiska anteckningar av Granberg i Kungl. bibl.

vecklingar under 1300-talet; utgivna historiska arbeten låta honom framstå såsom efter tidens mått väl bevandrad på detta område. Det är svårt att säga, hur man i detta sammanhang skall bedöma det förhållandet, att han övertog utgivandet av »Journalen» under en av lagen fördrad förändring av benämningen. Han hade sina intressen såsom boktryckare, men kände han också ansvar eller medansvar såsom författare till den olyckliga artikeln? — Malmström åter hade samarbetat med Wallmark under gemensam tjänstgöring på Kungl. biblioteket och i presscensuren på Gustav IV Adolfs tid. Ätminstone senare, särskilt år 1816 gjorde han sig känd för sina i svassande orationer tolkade devota känslor för de maktägande på tronen och dess trappsteg. Han saknade för övrigt bon sens och jämvikt, något som är lätt att se, även om man icke fäster sig vid Grevesmöhlens karakteristik i orden »den galne prästen»; man kan gott tro honom om initiativet till den okloka artikeln. Det skulle icke heller ha varit honom olikt att, såsom författaren gjorde, i brev till Wallmark erbjuda sig att på vissa villkor offentligen vidkännas författarskapet — däri skulle då ligga mindre av mod än av *étourderie* och lust att framträda i ramp-ljuset.

Grevesmöhlens antagande förtjänar sålunda uppmärksamhet, helst som han var djupt initierad i samtidens pressförhållanden, men en kritisk betraktelse kommer tills vidare, i brist på material att närmare lära känna Granbergs och Malmströms politiska ståndpunkter och personliga syften år 1813, inte längre än till att med frågetecken nämna dem i sammanhang med det lilla problemet om författarskapet.

Frågan om ett allmänt förbud mot politisk journalistik eller om preventiv censur väcktes, i sammanhang med indragningen, inför Kungl. Maj:t av Engeström, som i det fallet stödde kronprinsens och Wetterstedts yrkanden. Konungen synes ha varit alldeles av sin betrodde rådgivares mening, men båda möttes av de konstitutionella betänkligheter, som tryckfrihetsförordningen ingav. »Messieurs les Conseillers d'État convinrent de l'utilité de la chose», skrev Engeström till Wetterstedt, »mais trouvèrent tant de mais et de si qu'ils ne pouvaient pas s'arranger sur la forme». Slutet blev, att justitiestatsministern Gyllenborg åtog sig att avfatta ett utkast till beslut, som kunde häva betänkligheterna, och

sedan detta blivit godkänt i en ny konselj, utmynnade hela aktionen i ett cirkulär från hovkanslern till hans ombud den 19 maj 1813. Det hette under hänvisning till »Journalens» indragning och till ordalagen i § 3 mom. 10 tryckfrihetsförordningen, att Kungl. Maj:t ansåg sig böra allvarligen förmana tidningsutgivarna att noggrant iakttaga lagen i detta ämne. Endast på det sättet skulle »författare» undgå att »såväl genom egna som fremmande yttranden, inhemska eller ur andra källor hämtade rykten och berättelser om rikets nuvarande politiska angelägenheter, af hvad beskaffenhet de ock må vara, ådraga sig ett åtal, hvarvid Konungen nödgas fästa all den stränghet lagarna honom tillägga»¹.

De hotande ord, i vilka cirkuläret sålunda utmynnar, rikta sig tydligen mot all politisk journalistik, och fastän det därvid endast är fråga om åtal, måste hela sammanhanget inskärpa också indragningsmaktens möjligheter. Däremot är det icke tal om preventiv censur, och det framgår klart, att Gyllenborgs och hans liktänkande kollegers opposition först och sist har varit riktad mot tanken att i strid mot § 1 tryckfrihetsförordningen lägga en sådan i utrikesstatsministerns hand.

Engeströms hållning i denna fråga är icke fullt klar, helst som man är hänvisad till hans egna uttalanden i brev till Wetterstedt, vilken hade yrkat på den preventiva censuren, men icke fått sin vilja igenom. Man har dock icke tillräckliga skäl att betvivla hans uppgift, att han framfört Wetterstedts yrkande och förklarat sig villig att fastän ogärna påtaga sig censorskäpet, om det ålades honom, men att han icke ville befatta sig med någon av tidningsutgivare (efter antydande från högre håll om möjligheten) godvilligt erbjuden förhandscensur. — Grevesmöhlen, som bland andra mottog det officiella cirkuläret, hade sina särskilda synpunkter på dess konsekvenser. »Kullberg har också skrivit till

¹ Engeström till Wetterstedt 21 maj; Kullbergs cirkulär i konc. bland Hofkanslersämbetets expeditioner. — Engeström hade först tänkt utan vidare delge hovkanslern och överståthållaren kronprinsens önskan, att all politisk journalistik skulle förbjudas (brev till Wetterstedt 18 maj).

alla tidnings-redactörer, att de ej få skriva någon politik», heter det i brev till Ulrich den 21 maj. »Man är således i fred för all kitslighet. Finner jag någon politisk artikel nödig, så skall jag först öfversända den till censur, förr än den utgifves, ty att derom rådgöra med Engeström lönar icke mödan.» Det är härvid alltså fråga om preventiv censur i kronprinsens högkvarter — och om ett ansvar, som Wetterstedt med varm hand velat överlåta åt utrikesstatsministern i Stockholm!

Grevesmöhlen hade emellertid icke kunnat avhålla sig ifrån att strö salt i Wallmarks sår genom en artikel om »Journalens» olyckliga uppträdande (i »Nya Skandinavien» den 20 maj 1813). Han antydde i denna försiktigt, att han kunde »på ett mer behörigt ställe» ge nöjaktig förklaring till dem, som undrade, om han hade skrivit »med särskilt till stånd»; för övrigt höll han före, att han icke hade röjt något som borde hemlighållas. Polemiken mot »Journalens» artikel, som häftigt angreps såsom uttryck för danskt och »aristokratiskt» tänkesätt, kan här lämnas å sido, eftersom den icke gav anledning till några ytterligare förvecklingar — märkligt är emellertid, hur väl den stämde med Karl Johans eget betraktelsesätt¹.

Karl Johans förbittring mot Wallmark hade tagit sig uttryck icke blott i indragningsåtgärden, utan också däri, att denne förlorade den pension han uppburit såsom kronprinsens och hans sons f. d. lärare i svenska språket. Denna onåd varade några månader, fastän Wetterstedt och Gustaf Löwenhielm vid upprepade tillfällen gjorde sitt bästa för att skingra den. I juli 1813, då Wallmark själv i ett brev väddjade till kronprinsens ädelmod, utverkade hans gynnare åtminstone ett löfte, att han skulle lyssna till dem, när han väl hade vunnit sin första batalj. Det dröjde emellertid till februari 1814, innan Löwenhielm kunde underrätta den hyggelige journalisten om att Karl Johan hade tagit honom till nåder, och i augusti samma år blev Wallmark utgivare av

¹ Föregående nummer (för 17 maj) är ägnat åt en räfst med aristokraternas tidigare stämplingar. Jfr Grevesmöhlen till Ulrich 17 maj 1813.

»Allmänna Journalen», den tidning som hade avlöst »Journal för Litteraturen och Theatern» och under mellantiden hade utgivits av Granberg¹.

---

¹ Slutligen må nämnas, att »Journalens» artikel avtrycktes i »Göteborgs Posten», något som ledde till dennas av Kungl. Maj:t 21 maj 1813 bekräftade indragning.

Helge Almquist.